

Т. М. Кучер,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 347.9 (477)

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ В АСПЕКТІ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Аналізується правило допустимості доказів з позиції можливості забезпечення законності при розгляді справ у порядку цивільного судочинства та виконання основних його завдань чи, навпаки, як формалізм, що обмежує застосування права на судовий захист з позиції його конституційної абсолютизації. Такі критерії розгляду дозволили сформулювати конкретні висновки та пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Ключові слова: доказ, засіб доказування, допустимість, правило, особа.

Частиною 1 ст. 57 ЦПК України встановлено, що доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Встановлення таких даних здійснюється на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів. Проте, не кожен з перелічених засобів доказування буде прийнятий судом. Перед тим, як стати доказом по справі і бути підставою для ухвалення законного та обґрунтованого рішення вказаний засіб повинен бути перевірений на допустимість. Серед вчених існує багато концепцій щодо змісту поняття допустимості доказів, зокрема М. І. Балюк та Д. Д. Луспеник пропонують характеризувати допустимість як форму [1, с. 140]. Комаров В. В. у питанні допустимості в цілому дотримується загального підходу щодо відповідності процесуальної форми (засобів доказування) вимогам закону, однак розглядає таку ознаку в широкому та вузькому розуміннях [2, с. 489–490].

Виходячи із законодавчо закріплених положень, такі засоби доказування повинні бути обов'язково отримані у порядку, встановленому законом, інакше не зможуть бути взяті до уваги судом. Натомість завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Керуючись логікою законодавця, все, що не вирішує суд, повинно бути законно, а тому і підстава для ухвалення законного та обґрунтованого рішення повинна відповідати законним джерелам встановлення певних обставин, що мали місце. На перший погляд, така позиція виглядає абсолютно виправданою, оскільки, справді, якщо всі справи будуть вирішуватися на підставі недобросовісних дій осіб, які беруть участь у справі, то про яке правосуддя взагалі можна вести мову. Однак тут треба одразу обмовитися про зміст незаконності такого доказу. Вважаємо, що одразу для прикладу треба згадати випадки із судової практики. Так, у суді розглядалася справа про стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та моральної шкоди. Окрім цього, в позовній заяві ставилося питання про відшкодування компенсації витрат, пов'язаних з обслуговуванням службового автомобіля, оскільки позивачем

за власний рахунок під звіт виконувалися роботи з обслуговування службового автомобіля, що не входило до його трудових обов'язків відповідно до займаної посади. Відповідач у своїх запереченнях зовсім не визнавав факт виконання таких додаткових зобов'язань працівником, а тому, звісно, відмовлявся від належної йому компенсації; при витребуванні від підприємства звітів позивача, від керівника надійшла довідка, що таких звітів у бухгалтерській звітності не існує. Тобто за відсутності належних доказів виконання ним такої роботи в задоволенні вимог позивача в цій частині буде відмовлено, а його звернення безпідставні і досягнення судової істини не є можливим. Проте позивачу працівником канцелярії без дозволу керівництва було передано оригінал наказу з виплатою на нього зобов'язань з обслуговування автомобіля роботодавця з виплатою відповідних компенсацій. Відомо, що такий документ є внутрішньою документацією підприємства і повинен знаходитися там у встановленому порядку, і такий шлях його отримання, вочевидь, є незаконним. Але ж за таких умов позивач може довести правомірність своїх вимог щодо виплати йому належної суми. Крім того, здійснення дій керівництвом підприємства з приховування фактів праці особи та ненарахування йому належної суми заробітної плати (ч. 3 ст. 2 Закону України "Про оплату праці" встановлено, що до оплати праці включаються компенсаційні виплати) тягне за собою кримінальну відповідальність винних осіб. Іншими словами, в разі подання суду такого доказу в цьому випадку якраз і буде дотримано головне завдання цивільного судочинства — справедливий розгляд справи по суті. Що ж стосується дій працівника канцелярії, то він за таких обставин повинен нести дисциплінарну та адміністративну відповідальність за свої дії. Аналогічна ситуація склалася при розгляді іншої справи про встановлення факту нещасного випадку на виробництві та стягнення регресних виплат. У суді спочатку взагалі оспорювався факт виниклої події і лише після того, як позивачка надала суду оригінал акта про нещасний випадок на виробництві форми Н-1, відповідач визнав, що така ситуація справді мала місце. Якщо буквально керуватися нормами цивільного процесуального законодавства, то суд відповідно до ст. 59 ЦПК України повинен був не брати до уваги такий доказ, оскільки засіб доказування був отриманий позивачем з порушенням порядку, встановленого законом, а отже, і права осіб, які звернулися до суду, не знайшли б реального судового захисту, і не було б дотримано конституційних гарантій щодо абсолютності такого захисту.

Проте під час здійснення цивільного судочинства виникають і зовсім інші випадки неналежного отримання доказів. Наприклад, при розгляді справи про визнання особи такою, що втратила право користування житловою площею, позивачем та відповідачем було надано дві прямо протилежні довідки від МВС. Після їх перевірки судом з'ясувалося, що довідка відповідача офіційно органом МВС не видавалася, не була зареєстрована у журналі вихідної пошти і у журналах звернень громадян не було жодної інформації про звернення відповідача до такого органу за допомогою [3, с. 329]. Іншим прикладом може слугувати ситуація, коли при розгляді справи про поділ майна подружжя з'ясувалося, що первинний договір купівлі-продажу спірного домоволодіння, що було придбане разом під час шлюбу чоловіком та дружиною, пізніше був переоформлений на договір дарування на користь дружини. Зазначений договір був долучений до матеріалів справи і вважався підставою для відмови у задоволенні позовних вимог, оскільки майно є особистою власністю одного з подружжя і відповідно до ст. 57 СК України не підлягає розподілу. Однак у єдиному державному реєстрі правочинів бланк, на якому викладено договір дарування спірного домоволодіння числиться як недійсний, отже, і документ викладений на ньому, є таким же. За таких обставин докази не просто отримані з порушенням порядку, встановленого законом, а є фальшивими чи підробними.

Тоді виникає запитання: що мається на увазі під словосполученням "отримані з порушенням порядку, встановленого законом"?

Так, ч. 1 ст. 59 ЦПК України передбачає, що суд не бере до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом.

Зокрема, С. Я. Фурса пояснює це так: якщо судом буде встановлено, що наявні у справі докази, подані сторонами, або які були подані на вимогу суду, є такими, що отримані із порушенням порядку, встановленого законом, а також при прийнятті доказів суд повинен з'ясувати у суб'єкта процесу доказування, яким чином він отримав такий доказ, вказати на джерело його походження [3, с. 328]. Фактично особа, яка надає такий доказ, повинна довести законність його отримання. Справедливо відмічає М. К. Треушніков, який вказує, що з позиції логіки, в сполученні слів “допустимість доказів” міститься протиріччя: в пізнанні не можуть бути недопустимими докази, які уже існують [4, с. 133]. У свою чергу, С. В. Корнакова уточнює, що в процесуальному доказуванні закон забороняє робити висновки на підставі доказів, визнаних недопустимими, навіть якщо немає сумнівів у їх достовірності (наприклад, із процесу доказування виключається інформація, зафіксована у протоколі допиту свідка, якщо йому не роз'яснено положення ст. 51 Конституції Російської Федерації). Тобто достовірні докази можуть визнаватися недопустимими і виключатися із провадження по справі [5, с. 16]. Орлов Ю. К. наголошує, що сфера допустимості доказів найлегше піддається формалізації (а в ідеалі повинна бути максимально формалізована), а там, де існує суворе правило, немає місця внутрішньому переконанню, ніяка його свобода не є допустимою [6, с. 123]. Справді, не вважаються доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини (ст. 63 ЦПК України). Щоб правильно визначати допустимість того чи іншого доказу, необхідно перевірити не тільки відповідність процесуальної форми доказу вимогам закону, а й дотримання передбаченого законом процесу їх формування. Результатом порушення вимог закону, які ставляться до порядку формування засобів доказування як процесуальної форми судових доказів, є недопустимість цих засобів доказування, неможливість використання фактичних даних, які містяться в них, при розгляді справи [2, с. 491–492].

Вважаємо, що треба відокремлювати незаконність засобу доказування від незаконності його отримання. Зрозуміло, що не можна підтримувати дії, направлені на порушення порядку, встановленого законодавством, що призведе до скоєння нових правопорушень, проте не слід забувати, що не завжди сторони належно користуються своїми правами та виконують покладені на них обов'язки (як у наведених прикладах). Тому слід розкладати конкретні правовідносини відповідно до врегулювання їх окремими галузями права і відповідно процедурами розгляду. У цивільному процесі — захищати порушені, невизнані або оспорювані права, свободи чи інтереси на підставі всіх засобів доказування та доказів, що вони містять, а в разі встановлення фальшивості доказу та вини особи — нести відповідальність за правилами, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством. Якщо правопорушення є адміністративним чи дисциплінарним, то, звісно, і процедура їх розгляду повинна бути відповідною. Не треба забувати про системність права України. Трішки переорієнтувавши позицію законодавця з приводу допустимості доказів, виходить, що у нас в законодавстві закріплено принцип, що злочинця, який відбуває покарання, треба позбавляти належного йому майна і потім не дозволяти йому звертатися до суду за захистом. За вчинений злочин, невиконання чи неналежне цивільного виконання зобов'язання, адміністративний проступок чи дисциплінарне порушення така особа буде нести відповідні види відповідальності, а у цивільному судочинстві вона повинна отримати реальний захист своїх майнових чи немайнових прав, свобод чи інтересів незалежно від того, чи законним способом нею був отриманий необхідний засіб доказування. Але одразу ще раз відмітимо, що ми ні в якому разі при наведеному твердженні не ототожнюємо порушення порядку отримання засобу доказування з незаконним засобом доказування. Тобто якщо особа завідомо дала неправдиві показання, подробиці документи чи речі, тобто конкретний засіб

доказування містить явні ознаки фальсифікації, він в жодному разі не повинен прийматися судом і одразу останній зобов'язаний постановити окрему ухвалу про виявлені факти для негайної передачі до уповноважених органів щодо розгляду таких питань.

Додатково такий висновок підтверджується п. 2 ч. 2 ст. 361 ЦПК України. Так, згідно з процедурою розгляду справ за нововиявленими обставинами однією з підстав перегляду рішення, ухвали суду чи судового наказу є встановлені вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправильний висновок експерта, фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення. Тобто, по своїй суті основою перегляду є незаконність засобів доказування.

Тобто, закріплене в ч. 1 ст. 59 ЦПК України положення щодо отримання доказу з порушенням порядку, встановленого законом, є занадто широким для сприйняття, що може негативно впливати на виконання основних функцій, покладених на суд, — захист прав осіб.

Тому правила допустимості доказів потребують вироблення окремих критеріїв, за якими не слід приймати докази. Насамперед, при вирішенні питання допустимості засобів доказування слід виходити з відповіді на таке питання: “Чи можуть бути підтверджені або спростовані за допомогою такого засобу доказування обставини, що мають значення для справи?” Якщо відповідь позитивна однозначно, слід долучати такий доказ до матеріалів справи. По-іншому слід вирішувати це питання, якщо достеменно відомо, що цей засіб доказування є фальшивим, тоді однозначно він не повинен враховуватися при оцінці доказів або взагалі не повинен включатися до їх числа.

На підставі аналізу ст.ст. 58, 59, 212, 215 ЦПК України впливає, що судом обов'язково всі докази та засоби доказування повинні бути розглянуті в силу вимог щодо обов'язку осіб подати всі наявні у них докази для нормативного їх закріплення як будь-яких фактичних даних, на підставі яких саме суд встановлює наявність або відсутність обставин, а вже при встановленні їх неналежності чи недопустимості застосовувати правила щодо їх відхилення, тобто неможливість підтвердження за їх допомогою вимог чи заперечень сторін, що здійснюється на етапі оцінки доказів судом.

Отже, для забезпечення законного, справедливого, об'єктивного вирішення справи по суті треба приймати усі достовірні докази незалежно від порядку їх отримання, в разі ж дефекту такої достовірності їх не можна враховувати при ухваленні судового рішення. З урахуванням цього дослідження ч. 1 ст. 59 ЦПК України слід викласти в такій редакції:

“Суд не бере до уваги докази, які одержані з неправдивих показань свідка, неправильного висновку експерта, фальшивих документів або речових доказів.

У разі встановлення порушення у порядку отримання доказів суд зобов'язаний негайно постановити окрему ухвалу про виявлені обставини в порядку, передбаченому статтею 211 цього Кодексу”.

Список використаних джерел

1. Балюк, М. І. Практика застосування Цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарії, рекомендації, пропозиції [Текст] / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенник — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. (Серія “Судова практика”)
2. Курс цивільного процесу [Текст] : [підруч.] / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — 1352 с.
3. Цивільний процес України: академічний курс [Текст] : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [Фурса С. Я., Фурса Є. І., Гетманцев О. В. та ін.] ; за ред. С. Я. Фурси. — К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. — 848 с. — (Серія “Процесуальні науки”)
4. Треушников, М. К. Судебные доказательства [Текст] / М. К. Треушников. — М. : Городец, 2005. — 288 с.

5. Корнакова, С. В. Уголовно-процессуальное доказывание: гносеологические и логические проблемы [Текст] / С. В. Корнакова. — М. : Юрлитинформ, 2010. — 152 с.
6. Орлов, Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе [Текст] / Ю. К. Орлов. — М. : Юристь, 2009. — 175 с.

Надійшла до редакції 17.10.2012

Кучер Т. Н. Допустимость доказательств в аспекте исполнения задач гражданского судопроизводства

Анализируется правило допустимости доказательств с позиции возможности обеспечения законности при рассмотрении дел в порядке гражданского судопроизводства и исполнения основных его задач или, наоборот, как формализм, который ограничивает применение права на судебную защиту с позиции его конституционной абсолютизации. Такие критерии рассмотрения позволили сформулировать конкретные выводы и предложения по усовершенствованию действующего законодательства Украины.

Ключевые слова: доказательство, средство доказывания, допустимость, правило, лицо.

Kucher, T. M. Admission of Proofs in the Aspect of Execution of Tasks of the Civil Legal Proceeding

In this article the rule of admission of proofs is analysed from position of possibility of providing of legality at consideration of businesses in order of the civil legal proceeding and execution of his basic tasks or vice versa as formalism which limits application of right of judicial defence from position of his constitutional absoolution. Such criteria of consideration allowed to formulate concrete conclusions and suggestion on the improvement of current legislation of Ukraine.

Keywords: proof, mean of proving, admission, governed, person.

